

Berilo o trajnosti

Berilo o trajnosti

Boštjan Anko, Nevenka Bogataj,
Matjaž Mastnak

Ljubljana, 2009

Boštjan ANKO, Nevenka BOGATAJ, Matjaž MASTNAK

Berilo o trajnosti

Recenzenta

prof. dr. Dušan Plut, prof. dr. Alenka Gaberščik

Jezikovni pregled

mag. Lidija Golc

Oblikovanje in prelom

Blažka Bogataj

Založnik

Andragoški center Slovenije

Za založbo

mag. Andrej Sotošek

Urednica

dr. Nevenka Bogataj

Tisk

Tiskarna Pleško, Ljubljana

Naklada

1000

2009, Založba ACS

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

502.131.1

ANKO, Boštjan

Berilo o trajnosti ... / [avtorji Boštjan Anko, Nevenka Bogataj,
Matjaž Mastnak]. - Ljubljana : Andragoški center Slovenije, 2009

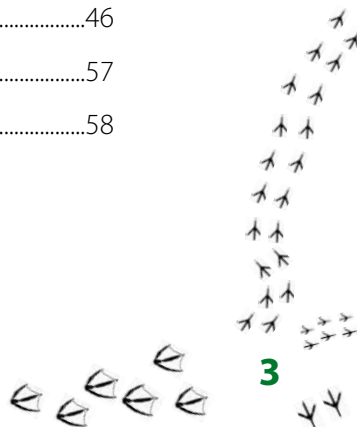
ISBN 978-961-6130-90-5

1. Gl. stv. nasl. 2. Bogataj, Nevenka 3. Mastnak, Matjaž, 1963-
248812800

Vse pravice pridržane. Noben del te izdaje ne sme biti reproduciran, shranjen ali prepisan v kateri koli obliki oz. na kateri koli način, bodisi elektronsko, mehansko, s fotokopiranjem, snemanjem ali kako drugače, brez predhodnega pisnega dovoljenja lastnikov avtorskih pravic (copyrighta).

Berilo o trajnosti

PREDGOVOR.....	4
ALI SO NERAVNOTEŽJA IN TRENDI, KI DOLOČAJO RAZVOJNI POLOŽAJ SLOVENIJE, TRAJNOSTNI?	7
POJEM TRAJNOSTI IN RAZVOJ IDEJE	9
KLASIČNA BESEDILA O TRAJNOSTI (BOŠTJAN ANKO)	13
TRAGEDIJA SKUPNEGA PAŠNIKA.....	15
NAŠA SKUPNA PRIHODNOST	17
SKRIB ZA ZEMLJO.....	19
PRAKSA NEKDAJ (BOŠTJAN ANKO)	21
PIRANSKI STATUT, 1474.....	23
SILVICULTURA OECONOMICA, 1713.....	25
MADŽARSKI GOZDNI RED, 1768.....	27
GOZDNOGOSPODARSKI NAČRT ZA TRNOVSKI GOZD, 1771	29
TEREZIJANSKI GOZDNI RED ZA KRANJSKO, 1771	30
TRAJNOST V SLOVENIJI DANES	33
BELOKRANJSKA SOSESKA ZIDANICA (BOŠTJAN ANKO).....	35
SODELOVALNO UČENJE (NEVENKA BOGATAJ)	40
PRIMERI VZAJEMNOSTI IN SOŽITJA V NARAVNIH SISTEMIH (ALENKA GABERŠČIK)	44
SLOVARČEK POJMOV, POVEZANIH S TRAJNOSTJO (MATJAŽ MASTNAK)	46
ZAKLJUČEK.....	57
LITERATURA	58

Predgovor

Ideja o berilu, ki je pred vami, se je porodila v enem izmed mnogih pogovorov o ideji trajnosti in njenih praktičnih uresničitvah. Slovenski javni prostor je skop s primeri trajnosti. Kaj bi »trajnost« sploh bila, če si odkrito priznamo, da se naravni sistemi, pragozd, ledeniki, gore, kontinenti in celo podnebje, človeštvo in civilizacije spreminjajo? Ožja strokovna skupina v sestavi prof. dr. Boštjan Anko, prof. dr. Alenka Gaberščik, mag. Vida Ogorelec Wagner, Matjaž Mastnak, univ. dipl. inž. gozd. in podpisana, smo leta 2008 razvili izobraževalni program »Temeljno usposabljanje za trajnostni razvoj«, na podlagi česar je Berilo o trajnosti pričelo tudi nastajati. Prvi, ki so jim zbrana besedila namenjena, so udeleženci omenjenega izobraževalnega programa. Upamo in verjamemo, da bodo besedila dobrodošla tudi širšemu krogu ljudi in tistim, ki morda že iščejo zglede za odziv na lastne dileme.

Nameni Berila o trajnosti so:

- opismenjevanje z načeli trajnosti,
- opis zgledov trajnosti in
- medsebojna uglasitev med seboj močno različnih življenjskih poti, ki so bolj ali manj skladne s (pozitivnimi) sporočili naših dedov, nekoč od narave pretežno odvisnih.

Spoštovanje narave in drug drugega, medsebojno usklajevanje in iskanje ravnotežja med ekonomsko, socialno in ekološko sestavino razvoja so naše trajne naloge na osebni ravni pa tudi na višjih ravneh organizacije skupnosti, k čemur naj Berilo o trajnosti pripomore. V tem je etično bistvo trajnosti, v tem iščemo osebno odgovornost posameznika in skupnosti, v katerih deluje.

Berilo o trajnosti uvedejo ilustrativni prikazi stanja okolja in opredelitev pojma trajnosti. Sledijo trije sklopi krajših besedil, ki so strukturirani v klasična besedila o trajnosti ter primere nekdanje in sedanje prakse. Prvi sklop obsega temeljne dokumente o trajnostnem razvoju. Druga dva sklopa vsebujeta zglede upravljanja iz preteklosti in današnjih dni, pri čemer se jih večina nanaša na upravljanje z naravnimi viri in eden na upravljanje z odnosi in znanjem. Ker je ravnotežje med posameznikom, skupnostjo in naravnim sistemom oziroma med ekonomsko, socialno in ekološko sestavino razvoja, izmuzljivo, ga je težko doseči. Morda ga je še težje vzdrževati, zato se nam zdijo zglede in primeri pomembni.

Komentarji, ki v Berilu nanizane primere navezujejo na idejo trajnosti (=sposobnost, da se raba naravnega vira ali ekološkega sistema odvija v mejah njegovih nosilnih zmogljivosti), dajejo besedilom poseben poudarek. Z njimi vabimo v sporazumevanje, v komunikacijo, v proces, ki nas opominja

na soodvisnost in ki zmanjšuje sebičnost. Iz danes vse številčnejših in raznolikih sporočil tudi zares težko sami izluščimo pomen ali posodabljammo svoje norme, ki so nastajale skozi čas.

Vzorec notranje strukture Berila o trajnosti je enoten: vsak primer se prične z uvodom, v katerem sta predstavljena vir in njegov izvor ali pa so opisane okoliščine primera. Sledi besedilo, včasih je to citat iz skrbno izbranega besedila, drugič pa opis primera. Ključen element Berila o trajnosti so komentarji, v katerem so primeri interpretirani in ki utemeljujejo primere kot zgled trajnosti. Primeri so izbrani in nanizani zelo premišljeno, časovno pa obsegajo 525 let! Izvirniki nekaterih primerov so torej pisani v različnih jeziki (latinščina, nemščina) in pisavah (gotica, latinica). Prostorsko se ob njih srečamo z različnimi slovenskimi pokrajinami: zgodovinsko Kranjsko, Panonsko nižino, Trnovskim gozdom, Piranom, ter s primeri iz tujine, npr. s Saško v Nemčiji. Za izhodišče je izbrana Hardinova Tragedija skupnega pašnika, ki velja za klasično delo na področju trajnosti. Sledi predstavitev dveh temeljnih mednarodnih dokumentov, s katerima se je relativno hitro po njunem nastanku seznanila tudi slovenska javnost. Nato so nanizani domači primeri, pretežno arhivski opisi, omejevanja rabe gozda ter dva zaključna primera: sodelovalno učenje v mestu Piran kot primer pretoka znanja o preteklosti v prihodnost po medsebojnih vezeh in primer sožitja v naravnih sistemih brez človekove prisotnosti. Slednji naveže niz primerov nazaj na naše naravno okolje in tako sklene krog besedil o zgledih trajnosti na naš izvorni prostor.

Berilo o trajnosti vstopa v slovensko javnost v času krize. Javno dostopni statistični podatki, ilustrativno navedeni na strani 7, kažejo, da modeli in trendi razvoja niso trajnostni. Taka je tudi odsotnost izkušnjskega stika in znanja o delovanju narave večine od nas, kar omogoča potratne, sebične in kratkoročne odločitve, katerih odgovornost in racionalnost tudi z drugimi mehanizmi nista zagotovljeni (Ostrom 2000). Da bi svoje ravnanje spremenili, torej potrebujemo:

- samozavest tistih, ki naravo še razumejo, neagresivno uporabljajo in predvsem spoštujejo,
- znanje oziroma nenehno učenje¹ ter
- neusahljivo voljo za medsebojno brušenje o rabi virov za skupno dobro.

Zgledi obstajajo, zlasti domači. Naši dedje so namreč naravo kljub preživetveni odvisnosti od nje ohranili do mere, ki nam omogoča njeno uživanje, občudovanje in trženje npr. v obliki rastoče gospodarske veje, turizma. V vrtincu razvoja so kot niže izobrazeni, slabo mobilni in navezani na zemljo in domač kraj ostali družbeno prezrti. Ali so lokalni zgledi

¹ V izteku Berila o trajnosti zato nizamo nekatere pojme o trajnosti in tako dopolnjujemo seznam dr. Laha iz leta 2002 in prof. dr. Pluta iz leta 2004.

trajnosti v Sloveniji socialni fosili, stopni kamen v prihodnost ali kar oboje hkrati? Zagotovo model samooskrbnosti in vzajernih odnosov v Sloveniji še deluje, morda bolj na podeželju, česar pa ne velja posploševati ali idealizirati. Za Berilo o trajnosti smo zato hoté izbrali primer sodelovalnega učenja v mestu, saj večina primerov opisuje gospodarjenje z gozdom kot simbolom časovne perspektive. Slovensko gozdarstvo je vsaj pol stoletja upoštevalo modrost, da je rabo gozda smiselno omejevati. V tem se (še?) loči od mnogih drugih evropskih držav, ki dajejo prednost ekonomskim načelom pri gospodarjenju z gozdom. Zato je obilna zastopanost gozda v Berilu o trajnosti upravičena, prav tako pa tudi zaključni akord, ki nas vrne tja, od koder vsi izhajamo, v naravo. Sklepna usmeritev v sodelovanje izhaja iz predpostavke, da živimo v pluralni družbi, kjer sta dialog in upoštevanje pestrosti pogoja za kompleksne rešitve. Prihodnost po takem modelu torej ni v avtoritarnem uveljavljanju lastništva, zakonodaje in nadzora, ni v tekmovanju ali tehnoloških rešitvah, ampak poleg vsega navedenega tudi v uveljavitvi so-žitja, so-delovanja, dialoga in učenja kot interaktivnega oblikovanja skupnih norm. Navedeni delujoči primeri trajnosti so namreč po našem mnenju ogroženi, tudi zaradi nevednosti. Z odtisi Berilu o trajnosti opozarjamo na to, da z vsakim svojim dejanjem ali odločitvijo vplivamo ter da ti procesi niso vedno linearni, logični in usklajeni. Odtisi in sledi vijugajo kot naše odločitve in življenjske poti, katerih pomemben del se odvija tudi v različnih skupinah.

Sodelavci berila si želimo odziva, predvsem v obliki novega nabora primerov, bogatejše zbirke, ki bi z zgledi gospodarske dejavnosti, ki upošteva naravo kot javno dobro zbudila upanje, potolažila skrb in ohranila »slovenski pašnik«, s tem pa tudi evropskega ter globalnega. Naj prvi požirek besedil zbudil razmislek, ustvarjalni nemir in voljo za udejanjanje načel trajnosti v vsakdanjem ravnanju.

Urednica

Pojem trajnosti in razvoj ideje

BOŠTJAN ANKO

Uvod

Besedo »trajnost« vse pogosteje uporabljamo, pa le redki vedo, kaj pomeni. Še redkejši so pripravljeni trajnost dejansko živeti.

Pred leti nas je Supek (1989) prepričljivo opozoril, da je Zemlja edini planet, ki ga imamo za preživetje. Danes bi lahko le še dodali, da je življenje po načelih trajnosti edini način, kako preživeti na tem edinem planetu. Kaj vemo o trajnosti, kako jo živimo? Splošno sprejete definicije so vsekakor pomembne – še pomembnejša pa sta miselni okvir in najširša družbena klima, v kateri je mogoče to plemenito idejo udejanjati.

Da, plemenito: kadar gre za trajnost, ni situacij, kjer »dobijo« vsi. Največ izgube tisti, ki imajo največ – in prav ti se pridobljenega najkrčeviteje oklepajo. Trajnostnega razmišljanja in ravnanja ni mogoče ukazati, uveljaviti s silo. Prebudi ga lahko le človekovo etično gledanje na svet, ki ga obdaja.

Trajnost uči odrekanja, samoomejevanja in samodiscipline, zato politično ni zanimiva in zato se misel o njej širi le počasi. Ideja trajnosti se po Siziſovo vzpenja naravnost proti rastočim trendom potrošništva in globalizacije. Zato ni zanimiva ne za posameznega potrošnika ne za trgovce z dušo človeštva. Zanimiva je le za razmišljujočega človeka. Pa je Homo sapiens res vedno vreden tega imena?

Mnogi mislijo, da je trajnost nekaj novega, spočetega leta 1992 na svetovni konferenci o okolju in razvoju v Rio de Janeiru. Sprenevedavo verjamejo, da misel o trajnosti zaobsega predvsem ves svet in zato njih neposredno ne zadeva.

Svoje vloge v človeškem občestvu ljudje večinoma gledajo v delavcu (v najširšem pomenu besede), davkoplačevalcu, potrošniku, volivcu, članu ožjih skupnosti – vselej vpeti v neke hromeče tradicionalne okvire. Redki pomislijo, da na usodo človeštva vplivajo tudi drugače: kot etična bitja, z mislijo in drobnimi dejanji, ki razbijajo miselne in vedenjske šablone, ki so nas pač pripeljale tja, kjer smo. Gutta cavat lapidem non vi sed saepe cadendo – ali po naše: Kaplja ne izvotli kamna s silo, ampak s čestim padanjem. Vsak od nas je kaplja ...

Trajnost nikakor ni neka (na)silna ideologija, ampak, če parafraziramo Hegla, »spoznanje nujnosti«.

Kot taka trajnost ni nekaj novega niti nekaj, kar se manifestira le v planetarnem merilu. Že dolgo je z nami in začenja se s posameznikom.

Tragedija skupnega pašnika

Uvod

Ob razmišljanjih o trajnosti pač ni težko najti primerov netrajnostne prakse. Ironično je, ampak pogosto je pojem mogoče definirati prav z njegovo negacijo.

Dileme okrog usodnega prepletanja naravnega (omejena proizvodna sposobnost narave), družbenega (drobne prevare ob neustrezni regulativi) in ekonomskega (iskanje lastne koristi na račun drugih) je na osnovi idej W. F. Lloyda (1794–1852) z genialno preprostostjo orisal Garret Hardin (1968) v svojem znamenitem eseju »Tragedija skupnega pašnika«.

BESEDILO (GARRET HARDIN, 1968)

»Predstavljajte si pašnik, do katerega uporabe imajo pravico vsi. Pričakovati je, da bo vsak lastnik črede nanj prignal kar največ govedi. Taka ureditev lahko velja dokaj zadovoljivo stoletja dolgo, ker so plemenske vojne, kraja živali in bolezni držale številčnost obojih – ljudi in živali – precej pod nosilno zmogljivostjo zemlje. Nazadnje pa pride usodni dan, ko dolgo zaželeni cilj družbene stabilnosti postane realnost. V tem trenutku neizprosna logika skupnega pašnika kruto sproži tragedijo.

Kot racionalno bitje vsak lastnik črede skuša kar najbolj povečati svojo korist. Bolj ali manj jasno, bolj ali manj zavestno, se vpraša: »Kakšno korist bom imel jaz, če svoji čredi dodam še eno žival?« Ta korist ima pozitivno in negativno plat:

Pozitivna je prireja ene živali več. Ker lastnik prejme ves denar od prodaje dodatne živali, je korist skoraj +1.

Negativno plat pa predstavlja dodaten pritisk na pašnik zaradi ene živali več. Ker učinke prevelikega pritiska na pašnik nosijo vsi upravičenci, je škoda, ki jo utrpi vsak od njih, le delček od –1.

Upošteva je škodo in korist, se bo pameten upravičenec odločil, da svoji čredi doda še eno žival. In še eno in še eno ... Ampak tako se končno odloči sleherni od upravičencev, ki si delijo pašnik. In v tem je tragedija: vsakdo je ujet v sistem, ki ga sili, da čredo veča brez meja – v omejenem svetu. Vsi ti ljudje drve v propad, ker vsak išče le svojo korist v družbi, ki verjame v svobodo na skupnem pašniku. Svoboda na pašniku prinaša pogubo vsem.«

KOMENTAR

V vsakem človekovem početju, ki zadeva ozračje, reke, oceane, območja, ki še ostajajo v nekakšni skupni lasti, so sledi tragedije skupnega pašnika. Ne le

Gozdnogospodarski načrt za Trnovski gozd, 1771

Uvod

Medtem ko je bila večina gozdov na Bovškem že zelo zgodaj dobesečno izropana zaradi trgovine z Benetkami (zgodnje plavljenje lesa po Soči!), je Trnovski gozd kljub dolgi zgodovini izvoza hlodovine v Benetke zaradi težke dostopnosti ostajal razmeroma ohranjen, zaradi bližine morja in razvoja transportnih možnosti pa tudi vse bolj gospodarsko zanimiv. Zato je deželni knez kot njegov lastnik dal izdelati gozdnogospodarski načrt, ki ga ni narekovala finančna stiska, ampak želja po dolgoročnem in stabilnem dotoku dohodkov iz tega gozda. Načrt je izdelal slovaški gozdar Franz Flameck.

BESEDILO (FRANZ FLAMECK, 1771)

O vsebini načrta pravzaprav pove vse že njegov naslov: »Holz-, Schätz oder Überschlagung auch geometrische Eintheilung in die Stallungen oder jährliche Gehau sammentlicher Ternovaner Landesfürstlichen Hoch und Schwartz Waldungen ...«. Načrt torej vsebuje izmero, prostorsko delitev, podroben opis gozdov, oceno lesnih zalog in končno določa letni posek drevja – po volumnu in po prostorskem razporedu – pri čemer je upošteval obhodnjo (dobo, potrebno, da se gozd obnovi) 120 let.

Načrt je prepojen z mislijo na trajnost (donosov), pa vendar so z vidika razvoja trajnostne misli najpomembnejše besede iz uvoda, kjer je Flameck izrecno zapisal, da je namen načrta omogočati sečnje NA VEČNE ČASE (auf perpetuirliche Zeiten). (»Holz-, Schätz oder Überschlagung ...«, Drž. arhiv Trst)

KOMENTAR

Brez pretiravanja je mogoče reči, da je Flameckov načrt mejnik v trajnostnem gospodarjenju z gozdovi mednarodnega pomena: obvladuje naravni vir (les) z oceno/opisom naravne proizvodne osnove – gozda, v obsežnem prostoru »vseh deželnoknežjih gozdov« (Trnovski gozd obsega približno 4700 hektarov) v časovnem okviru, ki zajema nekaj človekovih generacij in je, z vidika načrtovalca, »večen«. Z vidika trajnostne prakse gozdarstva na Slovenskem pa je načrt še posebej pomemben, ker začenja edinstveno, spoštovanja vredno serijo načrtov, ki mu sledijo v letih 1812, 1842, 1875, 1887, 1897, 1907, 1920, 1931 – do leta 1953 oz. 1963, ko se gozdnogospodarski načrti, z vsemi elementi Flameckovega, obvezno začno izdelovati po vseh Sloveniji vsakih deset let.

Sodobno gospodarjenje z gozdom, ki je preseglo zgolj trajnostno pojmovane donose od proizvodnje lesa in se je razširilo tudi na okoljske in socialne funkcije gozda, je s svojo osnovno filozofijo in tradicijo v resnici vzorec za gospodarjenje z vsemi obnovljivimi naravnimi viri tudi v prihodnje.

Belokranjska soseska zidanica

BOŠTJAN ANKO

Uvod

Ideja trajnosti tudi na Slovenskem nikakor ni nova, niti ni prišla od drugod.

Rodila se je iz nuje in razvila do popolnosti prav v upravljanju zadev vaških skupnosti. Šlo je za pravično usklajevanje dolgoročnega skupnega interesa s posameznimi in določanje poštenih razmerij med pravicami posameznih članov skupnosti. Osnovni cilj tega početja je bilo dolgoročno ohraniti skupnost kot občestvo zdravih članov. Zato je bilo nujno upoštevati vse tri stebre sodobno pojmovane trajnosti: »ekološkega«, ekonomskega in socialnega.

Ideja trajnosti je bila gotovo najbolj razširjena na »gmajni« (na Primorskem je bila to »komunela«) – na skupnem pašniku – in v gozdu. Ironija je, da je ideja gmajne dejansko ugasnila prav v času, ki je tako glasno poudarjal pomen skupnega. V desetletjih po II. svetovni vojni je sistem, ki smo ga poznali, to žlahtno obliko skupnega, ki je povezovala zemljo in ljudi s konkretnim lastništvom, pravicami in dolžnostmi, odpravil. Nadomestil jo je z meglenim pojmom »družbena lastnina«. Odločitve o nekdanji gmajni so prihajale iz oddaljenih centrov. Značilnosti njene narave, tradicije in družbenega mikrokozma so bile ob hkratnih spremembah v načinu življenja hitro pozabljene.

V desetletjih, ki so pretekla, se je naše podeželje v gospodarskem in socialnem pogledu tako spremenilo, da stari model trajnostnega urejanja interesov ne more več zaživet, tudi če je vaška/pašna skupnost nekdanjo posest dobila vrnjeno v celoti.

To seveda ne pomeni, da ideje trajnosti na nekdanji gmajni ni vredno preučevati. Nasprotno: ni le spoštovanja vreden del naše starožitnosti, ampak tudi zanimiv model alternativnega urejanja razvoja s preurejanjem (pravičnejših) razmerij med interesi posameznikov in skupnosti. Nekdanja delitev koristi od gmajne je bila mnogo več kot le to: segla je namreč globoko v nematerialni vidik bivanja posameznika in skupnosti in oba opredeljevala kot gospodarska, (ljudsko)pravna in moralna subjekta.

V določenih pogojih je bila potreba po institutu, ki je legitimiral skupnost, tolikšna, da je bilo »gmajno«, če je ni bilo, treba ustvariti. Kodeks medčloveških odnosov v skupnosti se je namreč lahko oblikoval in razvijal le ob praktičnem odnosu do naravnih virov ali dobrin, posebej pomembnih za preživetje. Če je bila to paša, so se oblikovale pašne skupnosti, drugje je bil to gozd, lahko voda, v danem primeru celo vinograd oziroma vino.

Sodelovalno učenje

NEVENKA BOGATAJ

Uvod

Študijski krožek (šved. *studiecirkeln*, angl. *study circles*; it. *studio di circoli*, v nadaljevanju ŠK) je majhna nehierarhično organizirana skupina, ki se načrtno uči in se zaključi z akcijo. Za posameznika uresničuje potrebo po stiku in ustvarjalnosti, z vidika višjih ravni organizacije predstavlja intermediarno strukturo, v kateri se hkrati uresničita cilj posameznika in skupine. Kot izobraževalna metoda in oblika dela se je uveljavila v skromnih skandinavskih razmerah, kjer je bil v času opismenjevanja prenos informacij v oddaljenih krajih cenejši od vzpostavitve formalnega izobraževanja. Tak model izobraževanja se je nadaljeval ob demokratizaciji delavskih okolij v času socialdemokracije in ostal kot kulturni vzorec bogato podprt vse do izteka 20. stoletja, saj sloni na socialnem kapitalu, torej na zaupanju in sodelovalnosti.

V Sloveniji je učenje v skupinah znano iz časa čitalnic, kasneje so dokumentirani krožki v podjetjih, po osamosvojitvi pa je ŠK sistemsko podprlo Ministrstvo za šolstvo in šport, ki prek Andragoškega centra Slovenije še danes spodbuja, spremlja in preučuje njihovo delovanje. ŠK so odmevni zlasti v spodbujanju pasivnih okolij in ljudi, kjer izobraževanje ni dostopno. Načela krožkov ter svobodna izbira kraja, časa in vsebine motivirajo udeležence k učenju, razvoju in celo k preobrazbi. Razumemo jih kot primer dobre prakse skupnostnega učenja na ravni lokalne skupnosti, saj so pogosto krajevno odmevni. Za delovanje med seboj zelo različnih ŠK je ključna mreža mentorjev. Njihov drugi temelj je nega načel, kot so vzajemnost, enakovrednost, skupni cilj in prenos dodane vrednosti v okolje. Z uveljavljanjem pozitivnega duha in ustvarjalnega pristopanja k razvojnim problemom po naši oceni udeležajo idejo trajnosti, zato bi namesto v nadaljevanju opisanega primera lahko predstavili tudi množico drugih in drugačnih študijskih krožkov.

BESEDILO

Študijski krožek Turizem od anbot je potekal v Piranu in ga je vodila mentorica Natalija Planinc pod okriljem društva Anbot (=nekoč). Društvo se posveča lokalni dediščini: v obliki ŠK so restavrirali staro pohištvo, preučevali piranske oboke, obnavljali cerkveni mozaik, zbirali so živo dediščino Pirana in okolice (igre, zgodbe in podobno). Za Dneve slovenske kulturne dediščine leta 2009 so se namenili obuditi turizem, kakršen je bil v Portorožu in Piranu v začetku stoletja. Na eni od starih razglednic so našli vetrnike (senčnice) in se odločili, da enega spletejo tudi sami. Seveda niso imeli ne materiala in ne znanja, vendar so takih izzivov v svojih krožkih vajeni. Našli so domačina, ki bi vetrnik znal plesti in ugotovili, kaj je prava surovina zanj, vrba beka. Ker v Piranu beka ne raste, so z medsebojnim obveščanjem in iskanjem beke rešili tudi to težavo, nato pa se ob

Odnosi v naravnih sistemih

ALENKA GABERŠČIK

Uvod

V naravi ima vsak zakaj svoj zato. Organizmi postajajo skozi naravni izbor vse bolj »opremljeni« za življenje v določenih razmerah. To pomeni, da bolje gospodarijo z viri in energijo. Če določena lastnost organizma ni videti smiselna, tiči vzrok največkrat v tem, da znanstveniki še niso razvozlali njenega pomena. Tudi ljudje, kot eden od organizmov na tem planetu, smo rezultat materialne evolucije, ki še poteka. Obenem smo podvrženi socialni evoluciji, pri kateri se zdi, da se pomen »opremljenosti« za življenje postopno zmanjšuje. »Opremljenost« za življenje ne pomeni samo usklajenosti z okoljem, ampak tudi usklajenost med posameznimi organizmi. Včasih izgleda, da so nekateri organizmi žrtve, drugi pa zmagovalci, vendar vsi odnosi prispevajo k večji celovitosti naravnih sistemov (ekosistemov). Celo zajedalski način življenja pomeni prednost za uravnotežen sistem in ne prevelike škode za zdrav organizem. Če je organizem oslabiljen in se zajedalci prekomerno razmnožijo, to pomeni prizadetost ali postopen propad organizma. Številni organizmi pa živijo v sožitju ali simbiozi. Beseda simbioza izvira iz dveh grških besed »bios« (življenje) in »syn« (skupaj). Simbioza je sodelovanje dveh organizmov različne vrste, ki sta med seboj tesno povezani, ta povezava pa pomeni izboljšanje kakovosti življenja obeh vrst.

BESEDILO

Sožitje med glivo in rastlino imenujemo mikoriza. Glive preraščajo površino korenin ali segajo celo v notranjost. Preplet glivnih hif poveča površino koreninskega sistema od 100 do 1000-krat, zato rastlina bolj uspešno privzema hranila in vodo. Obenem glive rastlino varujejo pred patogenimi organizmi ter prestrezajo različne strupene snovi, kot so na primer težke kovine. V zameno pa višje rastline preskrbijo glivo z ogljikovimi hidrati. Raziskave so pokazale, da so rastline, ki rastejo v mikorizni simbiozi, mnogo bolj uspešne kot tiste, kjer ta povezava ni razvita. Mikoriza tudi omogoča rastlinam, da rastejo v okoljih, kjer sicer ne bi uspevale. Na primer vresovke živijo na zakisanih tleh, revnih s hranili. Samo v prisotnosti mikorize ta skupina rastlin lahko preživi v takšnem okolju. Pomoč gliv jim omogoča nemoteno rast, razvoj in razmnoževanje. Posebnost so tudi kukavičevke, ki imajo z glivami posebne »obvezne« povezave. Kukavičevke imajo drobna semena, ki nimajo nobenih rezerv. Mikorizne glive omogočijo semenu, da vzkali, mlade rastlinice pa preskrbijo celo s sladkorji, ki jih dobijo od drugih rastlin. Prav sožitje z glivami je omogočilo kukavičnicam, da so postale ena najbolj pestrih skupin rastlin na našem planetu. S pomočjo mikorize se lahko rastline iste vrste ali celo različnih vrst med seboj povezujejo, tako da hranila, voda in sladkorji prehajajo od ene rastline do druge.

KULTURA

Eden izmed najbolj kompleksnih družbenih pojavov s številnimi definicijami. UNESCO (1982) jo opredeljuje kot "niz značilnih duhovnih, snovnih, razumskih in čustvenih pojavov družbe ali posamezne skupine; razen umetnosti in literature obsega načine življenja, temeljne človekove pravice, vrednostne sisteme, tradicije in verovanja".

KULTURNA DEDIŠČINA

Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih državljeni opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas. Dediščina se deli na materialno in živo dediščino. Materialno dediščino sestavljata premična in nepremična dediščina. Varstvo dediščine je v javno korist. Javna korist varstva dediščine se določa v skladu s kulturnim, vzgojnim, razvojnim, simbolnim in identifikacijskim pomenom dediščine za državo, pokrajine in občine.

MATERIALNA (SNOVNA) KULTURNA DEDIŠČINA

Glede na svojo pojavnost v prostoru so to posamične stavbe, skupine stavb, območja, predmeti in zbirke predmetov.

NAČELO PREVENTIVE

Pristop k varovanju okolja, po katerem so mejne vrednosti emisij, standardi kakovosti okolja, pravila ravnanja in drugi ukrepi varstva okolja zasnovani tako, da posegi v okolje čim manj obremenjujejo okolje.

NAČELO PREVIDNOSTI

Uvajanje novih tehnologij, proizvodnih postopkov in izdelkov je dopustno le, če ob upoštevanju stanja znanosti in tehnike ter možnih varstvenih ukrepov ni pričakovati nepredvidljivih škodljivih učinkov na okolje ali zdravje ljudi.

NAČELO TRAJNOSTNEGA RAZVOJA V ZAKONU O VARSTVU OKOLJA

»(1) Država in samoupravna lokalna skupnost (v nadaljnjem besedilu: občina) morata pri sprejemanju politik, strategij, programov, planov, načrtov in splošnih pravnih aktov ter pri izvajanju drugih zadev iz svoje pristojnosti spodbujati takšen gospodarski in socialni razvoj družbe, ki pri zadovoljevanju potreb sedanje generacije upošteva enake možnosti zadovoljevanja potreb prihodnjih in omogoča dolgoročno ohranjanje okolja. (2) Zaradi spodbujanja trajnostnega razvoja morajo biti zahteve varstva okolja vključene v pripravo in izvajanje politik ter dejavnosti na vseh področjih gospodarskega in socialnega razvoja.«

NAPREDEK

Razvoj nekega stanja, predvsem v pozitivnem smislu. V pogovornem jeziku sta pomensko nasprotna pojma zaostalost in stagnacija. Vera v napredek je uveljavila v novem veku v Evropi in Severni Ameriki. Francoska revolucija in razsvetljenstvo sta dala zagon predstavi o nepretrganem razvoju človeštva. Vera v napredek sloni na več zgodovinsko-filozofskih predpostavkah oz. aksiomih in sicer, da zgodovinski razvoj poteka linearno, da se splošno stanje nenehno izboljšuje, kljub občasnim zastojem, da vodijo spremembe k postavljenemu cilju in tudi, da se je zgodovina odvijala po načrtu.

NARAVA

Predmetni svet in sile, ki v tem svetu delujejo. »Narava je celota materialnega sveta in sestav z naravnimi zakoni med seboj povezanih ter soodvisnih delov in procesov. Človek je sestavni del narave.«

NARAVNA DEDIŠČINA

V duhu Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, sprejete leta 1972 v Parizu, je naravna dediščina spomenik, ki izhaja iz pomembnega obdobja Zemljine zgodovine ter nosi informacije o življenju, geologiji, zemeljskih oblikah ipd., predstavlja tekoči ekološki ali biološki proces evolucije kopenske ali vodne združbe, je izreden naraven pojav ali izjemna naravna lepota ali značilni naravni habitat, namenjen ohranjanju biotske raznovrstnosti na mestu samem. Primerjaj Naravna vrednota.

NARAVNA VREDNOTA

Naravne vrednote obsegajo vso naravno dediščino na območju Republike Slovenije. Naravna vrednota je poleg redkega, dragocenega ali znamenitega naravnega pojava tudi drug vredni pojav, sestavina oziroma del žive ali nežive narave, naravno območje ali del naravnega območja, ekosistem, krajina ali oblikovana narava. Naravne vrednote (...) so zlasti geološki pojavi, minerali in fosili ter njihova nahajališča, površinski in podzemni kraški pojavi, podzemne jame, soteske in tesni ter drugi geomorfološki pojavi, ledeniki in oblike ledeniškega delovanja, izviri, slapovi, brzice, jezera, barja, potoki in reke z obrežji, morska obala, rastlinske in živalske vrste, njihovi izjemni osebki ter njihovi življenjski prostori, ekosistemi, krajina in oblikovana narava.

NARAVNI VIR

Snovi in energije geosfere, ki jih uporabljajo ljudje; so obnovljivi in neobnovljivi. Po Zakonu o varstvu okolja je naravni vir del okolja, kadar je predmet gospodarske rabe.

NEVLADNA ORGANIZACIJA

Prostovoljna, neodvisna in nepridobitna organizacija civilne družbe, s statusom pravne osebe, ki jo skladno z zakonom ustanovijo fizične ali pravne osebe zasebnega prava. Organizacija mora biti ustanovljena in mora delovati po načelu svobodne odločitve. Delovati mora tudi po načelu nepridobitnosti, kar pomeni, da presežkov prihodkov nad odhodki in premoženja ne deli med člane ali uprave, temveč jih uporablja za doseganje ciljev, določenih v ustanovnem ali temeljnem aktu. Biti mora neodvisna, zlasti od vlade in drugih organov oblasti, političnih strank in gospodarskih družb. Namen delovanja mora presegati interese članstva oziroma mora biti splošno koristen ali dobrodelen. Definicije, ki bi veljale v svetovnem merilu, ni, ker se nevladne organizacije med državami zelo razlikujejo.

NOSILNA ZMOGLJIVOST (KAPACITETA) EKOSISTEMA

Zmogljivost ekosistema, da trajno prehrani in drugače preživi rastlinske in živalske populacije oziroma ljudi. V ekologiji se izraža z velikostjo obstoječe populacije, ki lahko v habitatu trajno preživi.

OBČINA

Območje enega ali več naselij, povezanih s skupnimi interesi prebivalcev. Osnovna lokalna skupnost, ki v okviru zakonodaje samostojno ureja svoje zadeve in izvaja določene zakonske predpise na področjih odločanja, ki so ji dodeljena. Predstavniki občine je po večinskem volilnem sistemu izvoljeni župan.

OBNOVLJIVI VIRI ENERGIJE (OVE)

Hidroenergija, biomasa, energija vetra, geotermalna energija, sončna energija; viri, ki so neizčrpani.

ODPADEK

Snov ali predmet, ko ga njegov povzročitelj ali druga oseba, ki ima snov ali predmet v posesti, zavrže, namerava ali mora zavreči.

SONARAVEN

Skladen z naravo; ki ne moti naravnih procesov.

SONČNA ENERGIJA

Energija sončnega sevanja. Primeri: sončne termoelektrarne – sistem paraboličnih zrcal za koncentracije toplotnega sevanja; fotovoltaika – izkoriščanje svetlobnega sončnega sevanja za pridobivanje električne energije. Toplotna sončna energija je uveljavljena za ogrevanje stavb in pripravo tople vode.

STORITEV

Naročeno delo, ki se opravi za dogovorjeno plačilo.

STORITEV EKOSISTEMOV

Sposobnost ekosistemov, da blažijo posledice človekovega izrabljanja, onesnaževanja narave in drugega destruktivnega delovanja. Dobrobit človeka, ki temelji na procesih v naravnih sistemih (npr.: regulacija ozračja, nastajanje tal, čiščenje vode, zmanjševanje erozije, hrana, estetski vidik,...).

TOPLOGREDNI PLINI

Plini, ki povzročajo učinek tople grede. Najpomembnejši so ogljikov dioksid, metan, fluorirani ogljikovodiki (HFCs), prefluorirani ogljikovodiki (PFCs), didušikov oksid, žveplov heksafluorid. Enak učinek ima tudi vodna para. Veliko toplogrednih plinov prispevajo v ozračje različne človeške dejavnosti.

TRAJNOST

Način rabe naravnih sistemov, ki na dolgi rok ne spremeni bistvenih lastnosti sistema in ne zmanjša njegove zmožnosti za naravno obnovo. Pojem, ki je izšel iz teorije gospodarjenja z gozdom, je uporaben pri gospodarjenju z vsemi naravnimi ekosistemi. Po uveljavitvi Agende 21 je postalo načelo trajnostne gospodarjenja vodilo v prihodnost usmerjenega razvoja človeštva in vključuje vse gospodarske in družbene dejavnosti.

TRAJNOSTNI RAZVOJ

Način gospodarjenja, ki zadovoljuje potrebe sedanje družbe, ne da bi se zmanjšale možnosti prihodnjim generacijam. Možen je, kadar so uravnoteženi trije vidiki: ekološki, ekonomski, socialni. Temelji na treh predpostavkah: (1) okolje ima vrednost, (2) dolgoročnost in (3) enakost (med ljudmi in generacijami).

UČINEK TOPLE GREDE

Pojav ogrevanja ozračja in zemeljskega površja zaradi toplogrednih plinov. Toplogredni plini zadržujejo toplotno (infrardeče) sevanje, ko zapušča zemeljsko atmosfero. V topli gredi ima podoben učinek steklo. Prst in rastline v gredi absorbirajo pretežno kratkovalovni del sončnega svetlobe, del svetlobne energije pa v obliki toplotnega (infrardečega) sevanja izseva proti steklu, ki pa ga odbije nazaj v gredo. Zato v zaprti topli gredi temperatura narašča.

VARSTVO OKOLJA

Varstvo pred obremenjevanjem okolja in temeljni pogoj za trajnostni razvoj. Prizadevanje, da se odvrnejo nevarnosti za degradacijo okolja in ogrožanje zdravja ljudi, da se popravi že storjena škoda in zagotovi trajnostno družbeno ravnanje.

VREDNOTA

Stališča in prepričanja, ki jim posameznik priznava veliko načelno vrednost in zato vodijo njegova dejanja.

Zaključek

Trajnostna misel utripa že dolgo, po svetu in v Sloveniji. Koncept trajnostnega razvoja postaja v krizi ekonomskega sistema vse bolj izzivalna alternativa, ki pa terja aktiven, medsebojno uglašen in samozavesten nastop. Ponosni smo, da Berilo o trajnosti vstopa v slovensko javnost v letu, ko Nobelovo nagrado za ekonomijo (!) dobiva raziskovalka upravljanja z naravnimi viri, prof. Elinor Ostrom, katere delo predstavlja nadaljevanje Hardinovega dela.

V Berilu o trajnosti so razgrnjene definicije, temeljni pojmi, domači in tuji zgledi oziroma prakse. Z odtisi simbolno opozarja, da z vsakim svojim dejanjem ali odločitvijo vplivamo in da bomo brez sodelovanja uničili omejene pogoje, ki so nam na voljo za življenje. Zagotovo v njem manjkajo opisi samotnih gorskih kmetij, npr. koroških celkov ter primorskih agrarnih skupnosti, npr. kraških jusov, teh neprimerljivo bolj »naših« zglede trajnosti, ki so neupravičeno prezrti ter vredni vsega priznanja, spoštovanja in razvojnih spodbud. Zanimajo nas tudi primeri gospodarskih dejavnosti, ki so hkrati javne dobrine, kot so npr. sečoveljske soline.

Če so nekoč za trajnost z zgledom ali prek zakonodaje skrbele razsvetljene avtoritete ter v omejenih pogojih razvite norme sobivanja, so danes okoliščine drugačne. Medsebojno spoznavanje in sodelovanje sta potrebna zaradi velikih razlik med ljudmi, med kraji, regijami in celinami ter imata enoten cilj: preživetje in pravično porazdeljeno blaginjo. Neravnotežja namreč ne zagotavljajo trajnosti in dušijo razvojni polet. Usmeritev v sodelovanje se nanaša na so-žitje, na so-delovanje in na druženje. Razumeti in gojiti ga velja na različnih ravneh in v različnih dimenzijah, od med sosedskega in sorodstvenega prek regionalnega in mednacionalnega pa prav do globalnega sodelovanja.

Pogoj za upoštevanje načel trajnosti torej ni le širina obzorja, ampak predvsem osebna drža in iz nje izvirajoče ravnanje. Za skupno utiranje nove perspektive trajnostnega razvoja se toplo zahvaljujem avtorjem besedil in vsem, ki živijo trajnostno ter k temu spodbujajo tudi svoje okolje. Vas, spoštovana bralka in bralec vabim, da svoje domače, delovno ali prostočasno okolje opazujete skozi očala trajnosti. Z željo, da bo vaš vsakdan zaradi spoznanj iz Berila o trajnosti, bolj uglašen z vsemi, ki po Sloveniji načela trajnosti že živijo (ne glede na to, ali pojem »trajnost« poznajo ali ne) vam ga ponujamo v branje, razmislek in spodbudo.

Urednica

Literatura

- Boštjan ANKO (ur.). 1985. *Terezijanski gozdni red za Kranjsko*. UEK, BF, VTOZD za gozdarstvo, Ljubljana
- Boštjan ANKO. 1983. Pred 500 leti enaki strokovni pogledi. *Gozdarski vestnik*, 41, str. 221
- Polona DEMŠAR MITROVIČ s sodelavci. 2007. R.A.V.E. Space: project final report: Raising Awareness of Values of Space through the Process of Education. Final Project Report. Ljubljana, Ministry of the Environment and Spatial Planning
- Peter DICHLBERGER. 1978. *Vas v kapitalizmu (katastrska občina Drašiči)*. Dipl. delo. UL, Pravna fakulteta, 25 str.
- Jože DULAR. 1964. Soseske zidanice v vzhodni Beli krajini. *Slovenski etnograf* 16-17, str. 35-55
- Franz FLAMECK. 1771. *Holz-, Schätz oder Überschlagung auch geometrische Eintheilung in die Stallungen oder jährliche Gehau sammentlicher Ternovaner Landesfürstlichen Hoch und Schwartz Waldungen so vorgenommen werden*. Anno 1771, Görz, mnsr., 155s, 4 karte, Drž. arh. Trst
- Garret HARDIN. 1968. The tragedy of the commons, *Science*, Vol. 162, str. 1244
- IUCN, UNEP, WWF (The World Conservation Union, UN Environmental Programme, World Wide Fund for Nature), 1991: *Caring for the Earth*, IUCN, UNEP, WWF, Gland
- Avguštin LAH. 2002. Okoljski pojavi in pojmi: okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili. V: *Usklajeno in sonaravno*, 8. Svet za varstvo okolja RS, Ljubljana
- Donella MEADOWS. 1992. *Developing visions of a sustainable world*. EE - NET NEWS, Vol. 2, No. 3
- Andreja MILAVEC. 2009. Soseska - država v malem s kolektivno vlado. *Belokranjec*, 2/XII, str. 26-27
- Elinor OSTROM, Lam WF, Lee M. 1994. *Human Syst. Management.*; 13:197-207.
- Elinor OSTROM. 2000. *People and Forests: Communities, Institutions, and Governance*. Cambridge, MA: MIT Press;
- Aurelio PECCEI. 1969. *The chasm ahead*. The Macmillan Company, New York
- Dušan PLUT. 2004. Zeleni planet? Prebivalstvo, energija in okolje v 21. stoletju. Didakta, Radovljica, 239 s.
- Piranski statut, 1474. (SI PAK PI, Tiskovine), Arhiv v Piranu
- Pravilnik o ekološki pridelavi in predelavi kmetijskih pridelkov oziroma živil. Ur. list RS, št. 31/2001, 52/2003, 128/2006, 21/2007
- Robert PRESCOTT-ALLEN. 1991. *Skrb za Zemljo*, slov. prevod B. Anko, Ruše, Aram
- Statistični urad RS. 2005. Janja POVHE, Milena ILIĆ, 7.7. 2005 po Population Projections 2004-2050,
- Statistični urad RS. 2007, 2008, 2009 http://www.stat.si/tema_demografsko_trg.asp (12.12.2009)
- Matjaž URŠIČ. 2004. Integration of the Slovenian Urban System: From dispersed suburbanization to sustainable metropolitan region? Toronto, 24-27 June, 2004, Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto, Canada
- VON CARLOWITZ, H. C., 1713: *Silvicultura Oeconomica*, zal. J. F. Braun, Leipzig
- WCED (World Commission on Environment and Development), 1987. *Our Common Future*. Oxford University Press, Oxford, New York
- Zakon o varstvu okolja (uradno prečiščeno besedilo) - ZVO-1-UPB1; Ur. list RS, št. 39/06, 70/08.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine - ZVKD; Ur. list RS, št. 16/08.
- Zakon o ohranjanju narave (uradno prečiščeno besedilo) - ZON-UPB2; Ur. list RS, št. 96/04.
- Josip ŽONTAR. 1957. Soseskine (cerkveni) »hisi« v Beli krajini. *Slovenski etnograf* 10, str. 77-79.

PROF. DR. BOŠTJAN ANKO

je gozdar in raziskovalec človekovega odnosa do narave. Zato v Berilu o trajnosti lahko iščemo vzporednice z njegovo zbirko Viri za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem ter z njegovim razvijanjem univerzitetnega študija krajinske ekologije ali utemeljevanjem podiplomskega študija Varstvo naravne dediščine.

MATJAŽ MASTNAK

je univerzitetni diplomirani inženir gozdarstva, ki se ukvarja z interpretacijo narave, publiciranjem in vodenjem po arboretumu Volčji potok. Je avtor učbenikov, priročnikov o rastlinah in dveh daljših ciklusov RTV oddaj, obenem pa tudi predavatelj na Višji šoli za hortikulturo in vizualne umetnosti.

DR. NEVENKA BOGATAJ

je raziskovalka in avtorica na področju neformalnega skupnostnega učenja in trajnostnega razvoja. Berilo o trajnosti nadaljuje njena prizadevanja za vključevanje narave v vzgojo in izobraževanje ne le posameznika, ampak tudi njegovih socialnih okolij in ustanov, v katerih deluje.

